

АЛЬТРУЇЗМ У СУСПІЛЬСТВАХ ДОБРОБУТУ, АБО ЧИ МОЖЛИВА У НИХ БЛАГОДІЙНІСТЬ

Фельдман О.Б., кандидат філософських наук

Стаття присвячена розкриттю креативного потенціалу альтруїзму у суспільствах із домінуванням егоїстичних інтересів, закріплених ідеологією і психологією надмірного споживання. Перехід суспільств зі стану хронічного дефіциту у ситуацію добробуту супроводжується зміною ціннісних орієнтацій, де щастя ототожнюється з добробутом.. Альтруїстичні реакції за таких умов стають послабленими. Це пояснюється домінуванням так званих «несправжніх» почуттів над «справжніми». Готовність до благодійності у суспільствах добробуту розглядається не тільки з позицій індивіда, а й з позицій суспільства як надскладної соціальної системи, які разом здатні створювати альтруїстичну атмосферу, необхідну для благодійності

Ключові слова: альтруїзм, добробут, суспільство споживання, щастя, дефіцит, емпатія, солідарність, каритативні практики, соціальна держава.

Європейський вибір українського суспільства означає орієнтацію на демократію і добробут. Просування на цьому шляху передбачає, з одного боку, позитивні зміни, обумовлені модернізацією, а з іншого стимулюють появу численних спокус споживання. Усе це актуалізує розгляд можливості збереження альтруїстичних інтенцій у суспільстві споживання.

Ця проблема почасти розглядається у працях вітчизняних та зарубіжних філософів. В українському філософському дискурсі окреслена проблематика представлена у працях О. Бойко, О. Бондаренко, М. Дмитренко, Л. Крилової, В. Малахова, М. Михальченка, В. Пазенка, С. Пролеєва, Л. Сохань, І. Степаненко та ін. Серед зарубіжних авторів треба передусім назвати В. Вельша, А. Гелера, А. Гоннета, Д. Прехта та ін.

Метою цієї статті є розкриття креативного потенціалу альтруїзму у суспільствах із домінуванням егоїстичних інтересів, закріплених ідеологією і психологією надмірного споживання.

Перехід суспільств зі стану хронічного дефіциту у ситуацію добробуту супроводжується зміною ціннісних орієнтацій людини. Це впливає на її саморозуміння і самовизначення, які здійснюються вже не у парадигмі «бути», а у парадигмі «мати». Бажання володіти речами може сягати глобальних вимірів, формуючи споживача-космополіта, який втрачає свою буттєву укоріненість і стає нездатним до альтруїстичних реакцій. Уточнюючи таку діагностику, В. Вельш вказує на принципову

відмінність саморозуміння космополіта у стоїків та у сучасних суспільствах добробуту. Він пише: «Коли у стоїків йшлося про «космополіта, тобто про «людину світу», яка мала вести своє життя за світовими законами, то вони розуміли під цим насправді «космос», універсум. Якщо ж сьогодні говорять про «людину світу», то мається на увазі тільки компетентна і обізнана щодо Земної кулі одномірною людиною. Варто почитати часопис «Космополітен», щоб побачити згортання космічного масштабу до рівня суспільства стилізованого життя» [13, с. 17]. Гламур і престижне споживання стають аналогами «світу». Людина, одержима позірними цінностями гламурного життя є закритою для благодійності, бо не відчуває жодної мотивації до цього [див. 9, с. 90].

Альтруїстичні реакції за таких умов стають послабленими. Не в останню чергу це пояснюється домінуванням так званих «несправжніх» почуттів над «справжніми». Треба зазначити, що «справжні» почуття також не завжди є проявом людинолюбства. Гнів, ненависть, ревності і заздрість укорінені в людській природі, це її так звані «темні бок», на пізнання якої духовно розвинуті суспільства накладають «табу». Але людина здатна контролювати такі почуття, трансформувати позитивну енергію, що походить від них у позитивну. Несправжні ж почуття, передусім культурно або технічно продуковані або маніпулятивно викликані є своєрідним додатком до людини [4, с. 10]. У суспільстві споживання і добробуту можна купити любов, відчувати задоволення, радіти, плакати, переживати, але не за долю людей, а за придбані або не придбані речі. При цьому у такій оптиці інша людина також перетворюється на річ, коштовність і статус якої визначається суб'єктивно. За спостереженням П. Слотердайка, накопичення несправжніх почуттів здатне створювати «банки гніву з непередбачуваними наслідками» [11, с. 146-147].

Збереження і відтворення альтруїстичних почуттів у культурі надмірного споживання можливо лише за умов, якщо людина або суспільство у цілому самі відчувають стан антропологічної катастрофи і починають переживати за людину у собі. Через це людина відчуває потребу бути відкритою. Але відкритість світу не означає, що людина автоматично реалізовувати себе у служінні іншим, у благодійності в її гранично широкому розумінні. Відомий дослідник цього феномену В. Вельш пояснює це не тільки зі спокусами суспільства добробуту та химерами ненажерливості, а й з

домінуванням антропного стилю мислення, який формування упродовж усієї традиції філософського Модерну [14, с. 11]. Альтруїстичні вчинки потребують певної емоційної підготовки, формування у людини здатності до емпатії.

Тут виникає онтологічна проблема самодостатності безтурботної людини як Бога на споживацькому небосхилі. Вказуючи на це, Б. Вебер зауважує, що у суспільствах добробуту люди замикаються у приватній сфері, створюючи «монади самості» (die Monade des Selbst). «Індивід, що редукує свій соціальний простір до рівня приватної сфери, стає нездатним виконувати соціальні функції, бо не помічає інших [12, с. 24]. Вихід із такої монади, або, за термінологією Р. Сеннета, капсули, стає можливим через пробудження позитивних соціальних почуттів, передусім любові до людей. Щоправда, суспільство споживання постійно продукує соціопатів. Але навіть суспільства споживання у сучасну добу стають постсекулярними, тобто такими, які звертаються до релігійних настанов, світоглядних орієнтирів і каритативних практик з метою запобігання соціальних патологій [10, с. 48].

Готовність до благодійності можна розглядати не тільки з позицій індивіда, а й з позицій суспільства як надскладної соціальної системи. Але це вимагає від суспільства самоопису і самоспостереження, у яких здійснюється діагностика його готовності ділитись своїм добробутом з іншими, тобто здатності до благодійності. Розглянемо цей момент на прикладі німецького суспільства, найбільш заможного в Європі. Ми не будемо тут перелічувати числення фонди та благодійні акції цього суспільства, а звернемось до його соціально-антропологічної діагностики. .Описи наявного стану суспільства та визначення перспектив його подальшого розвитку у сучасній німецькій філософській думці здебільшого мають ціннісне навантаження. Отже, йдеться не тільки про фактичне визначення певних тенденцій, а й про їх оцінку як у суспільній свідомості, так і з позицій окремого індивіда. Цей параметр не є випадковим або другорядним у німецькій ментальності, котра демонструє схильність до такого світоустрою, де людина може відчувати себе комфортно. Відокремлення від світу, утворення затишних кутків, своєрідних екосоціальних ніш стало хіба що не візитною карткою німецького бюргерства та філістерства.

Але у даному випадку варто зосередити увагу не на розвінчуванні бюргерських ідеалів добродійності та уявлень про добропорядне життя, а на виявленні можливостей щирої благодійності як активізації «справжніх» почуттів на основі любові до людей. В свою чергу для цього необхідно створення сприятливого соціального клімату, тобто альтруїстичної атмосфери. Постановка такого питання, на нашу думку, має принципове значення для оцінки ефективності соціальних трансформацій. Адже поза межами визначення їх сприяння досягненню такої мети, як "добропорядне життя", виникає небезпека здійснення реформ задля реформ, до програми яких ніколи не залучаються альтруїстичні проекти на тій підставі, що вони є прерогативою громадянського суспільства. Однак для створення альтруїстичної атмосфери необхідна інтеграція зусиль усього суспільства, в тому числі й його держави, яка має бути не патерналістською, а соціальною.

В традиції німецької соціальної антропології на важливість цієї передумови звертав увагу ще І.Кант, досліджуючи проблематику добродійного ведення життя. Він аналізує труднощі, котрі неминуче виникають при усякій спробі ввести названий параметр до визначення якісних характеристик стану суспільства або культури. І. Кант, зокрема, вказує на невизначеність поняття щастя, на багатозначність його смислового поля та широкий функціональний спектр, у котрому реалізується ця семантика [7, с. 418]. Сучасна німецька соціальна філософія відштовхується від теоретичної спадщини Канта і намагається, по-перше, прояснити семантику щастя у контексті проблем сучасного суспільного життя; по-друге, розглянути функціональні можливості поняття щастя та простежити їх вплив на соціальну практику. Зупинимося дещо детальніше на цих моментах.

Насамперед зауважимо, що семантична невизначеність поняття приватного щастя та щастя як суспільного процвітання та добробуту, а також солідарності як способу примноження щастя, обумовлена не тільки різними уявленнями про змістове навантаження поняття щастя. Незважаючи на те, що на рівні як теоретичної, так і буденної свідомості наголошується релятивізм у визначенні критеріїв щасливого життя [3, с. 26, також 12, с. 48], нагадаю про евристичний образ казкового птаха вдачі, з яким ототожнюється не тільки недосяжна мрія про щасливе життя, а й сподівання на те, що

воно буде принесено ззовні. Трансцендентальна прагматика, разом з екзистенціальною аналітикою, дозволяють уникнути релятивістської розгубленості у визначеності комплексу смислів, що мають розкрити феномен щастя та суперечливість сподівань на нього, які нерідко виявляються формами соціального паразитизму.

Звернемо увагу на такий момент. Мало хто помиляється, коли йдеться про визначення тих, кому пощастило, а також як і в чому пощастило. Іntenціональність суспільної свідомості, спрямованої на феномен щастя у його соціальному та приватному вимірах висвітлює щастя саме як позицію позитивної відмінності від усіх інших. Саме цим сучасна соціально-антропологічна рефлексія щастя відрізняється від епікуреїзму з його настановами "непомітного способу життя". Соціальна диференціація модерного та постмодерного типу виключає таку "непомітність", роблячи акцент на розрізненні та на активності як агентів, та і адресатів благодійності.

Саме тому посилення на античну традицію у розгляді проблематики задоволення від життя не дозволяють коректно описати сучасні тенденції у переживанні комплексу почуттів та оцінок, через які здійснюється констатація щасливого життя або ж його протилежності. Але соціологізаторський підхід до визначення проблематики приватного та суспільного щастя має також свої вади, бо поза його межами залишається проблема формування людських якостей, необхідних для благодійності. У сучасній німецькій соціальній філософії спроба уникнути такої небезпеки демонструється у концептуальному поєднанні уявлень про суспільство добробуту та благоденства (Wohlstand- und Wohlfahrtsgesellschaft). Ці концепції, як відомо, лежать в основі консервативно орієнтованої соціальної політики. Посилання на їх засадничі принципи міститься у всіх програмних документах політичного блоку ХДС/ХСС [див 8, с. 23]. В німецькій суспільній свідомості формування уявлень про критерії добробуту та благоденства здійснювалися у скрутні післявоєнні часи не без впливу того семантичного комплексу, що визначав американське поняття "prosperity", у якому, домінує семантика матеріальних цінностей.

Однак семантика добробуту як показника або передумови щасливого життя на терені німецького суспільствознавства не залишилася виключно приналежністю життєтворчих інтенцій та спроб їх реалізації. Наприклад, З.Фрейд вбачав у суто американській

гонитві за добробутом та його якісним зростанням чинник, котрий вплинув на стиль та методи наукового мислення. Так, психоаналітичні новації О. Ранка, на думку Фрейда, " є породженням часу, вони виникли під тиском післявоєнної європейської злиденності та американського prosperity з метою узгодити темп аналітичної терапії з метушною американського життя" [2, с. 6].

Притаманне німецьким концептуальним побудовам поєднання семантики добробуту та семантики благоденства у визначенні стану соціального та приватного задоволення та благополуччя має ментальні корені. Так, сприйняття добробуту у німецькій ментальності відрізняється від американського prosperity насамперед тим, що в німецьких уявленнях про щасливе життя як забезпечене та соціально захищене чітко простежується трансцендентний момент [див. 5, с. 43]. Семантика благополуччя тут поєднується із семантикою благоустрою, що передбачає солідарність та благодійність як у мікро-, так і макровимірі. Отже, йдеться не тільки про поліпшення життєвих умов, а про зміну у світоустрою. Схильність німецької суспільної свідомості та її теоретичних рефлексій до змін на рівні соціального порядку знаходить підтвердження в історії [1, с. 23-24]. Упорядкування та благоустрій вносяться німецькими соціальними філософами до семантики щастя. При цьому прагнення до порядку може по-різному сприйматись і відповідно оцінюватись індивідами та соціальними групами.

Зауважимо, що в останнє десятиріччя німці як в старих, так і в нових землях, уникають вживання самого слова "щастя" при оцінці не тільки наявного стану, а й планів, мрій, перспектив [6, с. 50]. Семантика щастя при цьому зазнає певних змін і перетворень. Насамперед стає більш нейтральною емоційна оцінка добробуту та благоденства на суб"єктивному та об"єктивному рівнях. Суспільство, орієнтоване на емоційне споживання (Erlebnissgesellschaft) поступово перетворює людину на екзальтованого споживача насолод та щасливих випадків, які може дарувати доля.

Для альтруїстичної самореалізації людина, сформована у суспільстві добробуту, має перетворитись на раціонального спостерігача за власною життєтворчістю та за суспільним розвитком. Задоволення від життя у нових семантичних кодах закріплюється через синонімічний ряд задоволення, безпеки, самовпевненості. Оцінювання ситуації, котре здійснюється через наведений синонімічний ряд, відрізняється від утопічних мрій

про щасливе майбутнє завдяки тісному зв'язку з фактичністю соціального буття. Однак проблематика благоденства не зникає у таких семантичних трансформаціях. Її синтезований смисл змінює свою інтенцію: із зовнішньої вона стає внутрішньою, глибинною.

Аналіз змін у семантиці щастя у суспільстві добробуту показує, що внесення до неї проблематики іншої людини сприяє одержанню задоволення не тільки від піклування про себе, а й від піклування про інших. Благодійність як примноження щастя і мистецтва ділитися добробутом є запорукою збереження людської гідності.

Література

1. Фельдман Олександр. Альтруїзм та егоманія. Роздуми над реаліями сучасного суспільного життя. –Харків: В.в. Кудлай, 2012. – 220 с.
2. Фрейд З. Конечный и бесконечный анализ. Пер. с нем. Марии Култаевой // Психианализ в развитии. Сборник переводов. Екатеринбург; Изд. дом . 1998. – С.3-35.
.Манн Т. Германия и немцы // Т. Манн Собр. соч.Т.10. М.1961. - С. 303-326.
3. Claussen Johann H. Glueck und Gegenglueck. Philosophische und theologische Variationen zu einem alltaeglichem Begriff. – Tuebingen: Mohr Siebeck, 2005. – 2005 S.
4. Demmerling Christoph. Echte und unechte Gefuehle // Information Philosophie, N 4. Oktober 2009. – S. 7-15.
5. Elias N. Studien ueber die Deutschen. Frankfurt a.M.: Suhrkamp. - 287. S.
6. Glatzer W. Lebensqualitaet und subjektives Wohlbefinden. Ergebnisse sozialwissenschaftlicher Untersuchungen // Glueck und Zufriedenheit.- Opladen; UTB, 1992. - 189 S.
7. Kant I. Grundlegungen zur Metaphysik der Sitten // Gesammelte Werke. Bd. 1V. Berlin 1994.
8. Kohl H.Zwischen Ideologie und Pragmatismus. Bonn: Bonn aktuell 1973. -156 S.
9. Precht David. Die Kunst, kein Egoist zu sein. – Muenchen: Wilhelm Goldmann Verlag. – 544 S.
10. Reder Michael. Religion in saekularer Gesellschaft. – Freiburg: Karl Alber Verlag. 2013/ - 456 S.
11. Sloterdijk Peter. Zorn und Zeit. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2009. -356 S.
12. Weber Barbara. Vernunft, Mitgefuehl und Koerperlichkeit. – Freiburg: karl Alber Verlag. 2013. – 228 S.
13. Welsch Wolfgang. Zur geistigen Situation der Zeit – ein Weckruf // Information Philosophie , N 2. Mai 2011. – S. 8-19.
14. Welsch Wolfgang. Homo mundanus. Jenseits der anthropischen Denkform der Moderne. – Vellbrueck: Wellerwist. -1014 S..

**Альтруизм в обществах благосостояния, или как возможна в них
благотворительность.**

Фельдман А.Б.

Статья посвящена раскрытию креативного потенциала альтруизма в обществах с доминированием эгоистических интересов, закрепляемых идеологией и психологией избыточного потребительства. Переход обществ из состояния хронического дефицита в состояние благосостояния сопровождается сменой ценностных ориентаций, где счастье отождествляется с благосостоянием. В таких условиях альтруистические реакции ослабляются. Это объясняется доминированием так называемых «неподлинных» чувств над «подлинными». Готовность осуществлять благотворительность в обществах благосостояния рассматривается не только с позиций индивида, а и с позиций общества как сверхсложной социальной системы, которые способны совместно создавать альтруистическую атмосферу, необходимую для благотворительности.

Ключевые слова: альтруизм, благосостояние, потребительское общество, счастье, дефицит, эмпатия, солидарность, каритативные практики, социальное государство.

Altruism in the Affluent Societies, or if the charity can be possible.

Alexander Feldman

The article is devoted to explication of the creative potential of altruism in the societies with dominant egoistic interests rooting in the ideology and psychology of the consumerism. The society transition from shortage conditions to affluence may be accompanied by changing orientations of values joined with identifying of happiness and prosperity/ In this conditions the altruistic reactions use to lost their power/ That can be explicated as a domination so called “real” feelings under “unreal” ones. Is analyzed charity possibilities in affluent societies in the perspective both of individual and society as a super-complicated system, which both are able to make an altruistic atmosphere, necessary for charity.

Key words: altruism, prosperity, consume society, happiness, shortage/ empathy, solidarity, charity practices, social state.